

Henning Bergenholtz

Norsk Riksmålsordbok. Utgitt av det norske akademi for sprog og litteratur. Utarbeidet av Trygve Knudsen, Alf Sommerfelt og Harald Noreng. Bind V. Første tilleggsbind A – *hogstplass*. Bind VI. Annet tilleggsbind *hohenstaufer* – a–y. Oslo: Kunnskapsforlaget 1995. (2534 spalter)

1. Supplement

De første hefter til NORSK RIKSMÅLSORDBOK blev trykt i 1930erne, bind 4 udkom i 1957. Længe før denne ordbog forelå på tryk, blev der foretaget optegnelser til et tillægsbind, som skulle udfylde "mangler i ordtilfanget i de trykte bind" (NORSK RIKSMÅLSORDBOK, Innledning: VII). Allerede i 1957 fandtes der således 25.000 sedler, som skulle indgå i et tillægsbind. Harald Noreng, som havde været redaktionssekretær (fra 1938–1940) og medredaktør (fra 1940) er den, der har fortsat arbejdet med tillægget efter Alf Sommerfelts død (1965) og Trygve Knudsens død (1968). Fra forlaget og riksmålsvernet blev der i 60erne signaleret, at man hellere så en revideret og udvidet udgave end et tillægsbind. Det var dog, skriver Harald Noreng i indledningen, umuligt at skaffe den nødvendige støtte til en nyudgave. Derfor har man måttet "nøjes" med et tillæg. Udtrykket *tillegg* hhv. det tilsvarende danske *supplement* er dog lidt beskedent i denne sammenhæng, når man ser, at de oprindelige fire bind har fået to tillægsbind på i alt 2534 spalter. Hertil kommer i øvrigt forord og indledning på side I–XVI og 20 ikke nummerede sider med litteraturlister og forkortelser. Supplementet udgør således ikke mindre end 1/3 af det samlede værk. Det er en stor andel i sammenligning med andre tilsvarende supplement, sml. Mogensen (1994) og Duekilde (1995).

Tillægsbindene til NORSK RIKSMÅLSORDBOK er således ikke de første supplementsbind i leksikografiens historie, men måske nogle af de sidste. Man må gå ud fra, at der i fremtiden næppe bliver udgivet mange supplement. Når nye ordbøger er færdige, vil de foreligge i en database eller et tekstbehandlingsprogram, hvori man herefter løbende vil kunne revidere i foreliggende artikler eller tilføje nye artikler. Når markedet eller offentlige og private fonde måtte give mulighed herfor, vil man kunne udsende en ny udgave.

Også i dette tilfælde ville brugeren have haft større fordel af en ny samlet udgave, idet det er meget møjsommeligt at springe mellem to forskellige lemmalister. Faktisk forstår jeg ikke helt, hvorfor man ikke har scannet de gamle bind ind og så har tilføjet de nye ordbogsartikler hhv. angivelser til foreliggende artikler der, hvor de rettelig hører til.

Men det er vel en opgave, som nu kan påbegyndes. Indledningen afsluttes med et sådant ønske og anslår omfanget af en helt ny samlet

udgive til at få det dobbelte omfang af nuværende udgave, dvs. $2+4 \times 2 = 12$ bind. Det vil være en stor opgave, som nok burde afsluttes i løbet af en noget kortere periode end den, der har været brugt til den første udgave.

2. Det ydre indtryk

Der forekommer af og til uenighed om arbejdsfordelingen mellem forlag og leksikografer: Forlaget og særligt forlagets layoutmedarbejdere anser hele layoutprocessen for at være en opgave, som udelukkende og uden indblanding fra leksikografer skal løses af forlaget. På sin vis svarer en sådan holdning til de fleste leksikografers forudsætninger. Det ville være for meget forlangt, hvis leksikografen, som i forvejen skal tendere til at være noget af et universalgeni, også generelt skulle være layout-ekspert. På den anden side er det også sådan, at mange ordbøger har valgt et layout, som ikke i alle henseender er hensigtsmæssig, sml. Almind/Bergenholtz (1991) og Bergenholtz (1995).

Også denne ordbog kunne på enkelte punkter med fordel have valgt andre løsninger. Man kan formode, at forlaget ville have foretrukket et andet layout, men har valgt at lade tillægsbindene fremstå med samme udseende, som de hidtidige bind: "Det var naturligt å gi tilleggsbindene en form som ligger nær firebindsverket når det gjelder format, typografi og utstyr forøvrig." (NORSK RIKSMÅLSORDBOK, Innledning: V). Kritikken er dog mindre graverende end ved en række andre storordbøger. Alt i alt fremstår ordbogen som et smukt værk, der er kendetegnet af en solid indbinding og en behagelig varm mørkeblå farve. Det ville nok have været lettere at finde det rigtige bind, hvis nummerering og angivelse af første og sidste lemma havde været sat med en større skriftstørrelse. Denne indvending må i særlig grad gælde for et værk, hvor brugeren til stadighed vil være nødt til at foretage opslag i både et af bindene i hoveddelen og i supplementet. Når man skal finde et bestemt lemma, vil man på det mest påfaldende sted på siden finde en sideangivelse, fx:

161 aubergine auksjonsmine 162

Sidetallet burde enten placeres midt over de to spalter eller for neden på siden, hvorimod lemmata burde få den plads, hvor de for brugerne mindre relevante sideangivelser nu står. I øvrigt burde der være en lidt større skydning mellem den levende kolumne i form af sideangivelser og lemmata og selve tekstblokken med ordbogsartiklerne. Den her tabte plads kunne genvindes ved at bruge lidt af den rigelige tomme flade i bunden af hver ordbogsside.

Ordbogsartiklerne er skrevet med en så lille skriftstørrelse, at brugeren enten skal være under 45 år eller i hvert fald have gode øjne eller evt. særligt stærke briller. Det må indrømmes, at selv en ringe forstørrelse af skriften vil få omfanget af ordbogen til at svulme op. Men

én ændring havde ikke kostet yderligere plads, nemlig at rykke selve tekstblokken med de to spalter lidt til venstre på venstresider hhv. til højre på højresider. I den nuværende version skal man næsten øve vold mod ordbogen for at kunne læse dele af de midterste spalter.

3. Norsk Riksmålsordbok som dokumentationsordbog

For sproginteresserede nordmænd er det muligvis ikke svært at holde rede på forskelle og ligheder mellem bokmål, moderat bokmål, riksmål, nynorsk og flere andre varianter af norsk. For ikke-norske brugere af ordbogen bliver der givet en ret udførlig fremstilling i indledningen til ordbogen (side X–XII), men helt klar bliver afgrænsningen ikke. Nogle af de forfattere, hvis værker er blevet exciperet til denne ordbog, ville jeg snarere have forventet inddraget til NORSK ORDBOK, som har den forklarende undertitel "Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet". Men set ud fra et brugersynspunkt er det ikke nogen indvending mod ordbogens indhold, at den går ud fra en bred varietetsopfattelse, tværtimod vil brugeren have større chance for at få svar på sine spørgsmål i hoveddelen eller supplementet til denne ordbog.

En stor national ordbog kan dog ikke siges kun at være en brugsordbog, fx som opslagsværk ved (a) tekstafhængige receptionsproblemer, (b) tekstafhængige produktionsproblemer og (c) for tekst-uafhængige informationer. Derudover, måske endda som vigtigste funktion, tjener en sådan ordbog som dokumentation for et bestemt sprogs bredde og dybde. Som sådan er den en vigtig del af et lands eller en befolkningsgruppes identificering med en særlig kultur og den hertil hørende kulturhistorie. Man kan udtrykke det på følgende måde: Ordbogen skal tilfredsstille et nationalt og dermed også politisk behov for at fæstne et kollektiv ved bevarelsen af informationer om dette kollektivs sprog. Set i denne synsvinkel ligger der muligvis en sprogpolitisk strid bag det brede tilvalg af tekster med det dertil hørende manglende fravalg af tekster. Der er således ikke bare exciperet tekster fra mange kendte skønlitterære værker, fx af Kåre Holt, Mikkjel Fønhus, Nils Johan Rud, som indeholder mange dialektale udtryk. Riksmålsordbogen har også medtaget en god del vestnorsk sprogmateriale, herunder tekster med bymålet i Bergen, der er tekster med den sørtrøndske dialekt, med Trondhjemsdialekten, med nordtrøndsk og med nordlandsk. Denne mulige sprogstrid kan en dansker ikke forholde sig til, kun fastslå, at dokumentationsmaterialet for riksmål er så bredt, at det ikke er let at forstå, hvilke grænsedragninger man i virkeligheden drager mellem de forskellige betegnelser for norsk.

Om denne konflikt vil vi uden tvivl høre nærmere i anden sammenhæng, sml. hertil også Johnsen/Nordgaard (1996). Her kan fastslås, at de to supplementsbind dokumenterer en imponerende flid, som dækker mange huller i 1957-udgaven. Harald Noreng nævner udover inddragelse af værker trykt efter 1957 yderligere indarbejdelse af

den klassiske norske rigsmåslitteratur, som fx i relation til Wergelands, Ibsens, Bjørnsons, Lies, Kiellands, Hamsuns og Undsets værker havde en række lemmahuller i de første fire bind. Derudover er der i supplementet tilføjet en række eksempler med kildeangivelser til artikler, som findes i 1957-udgaven.

4. Norsk Riksmålsordbok som brugsordbog

Grundpillerne i hver artikel er en leksikografisk definition med dertil hørende markeringer og eksempler med kildehenvisninger (Thoresen 1995).

De leksikografiske definitioner gives normalt i den såkaldte leksikonstil, dvs. i form af nominalfraser eller grammatisk ikke fuldstændige sætninger. Der forklares gennemgående på et forståeligt sprog og giver til udtryk fra dagligdagen i alle samfundslag et godt førstehåndsindtryk af sammenhængen. Dette gælder også for de fleste udtryk, som kan tilregnes den alment dannedes videnssfære (eller mere specielt den akademisk uddannede humanists brede viden). Man kan mærke, at den leksikografiske tradition, som denne ordbog er opstået i, ikke prøver at "nøjes med" såkaldte semantiske oplysninger, men i høj grad bringer sådanne oplysninger, som oftest kaldes encyklopædiske, sml. følgende uddrag af ordbogsartikler, alle taget fra spalte 414:

botthuue en slags kvinnelue som sluttet tett om hodet (kjent i forskjellige variasjoner fra Gudbrandsdalen)

bottlenosefelt et felt hvor det er god bottlenosefangst (særl. fangstspr. om område nord for Færøyene)

botulisme forgiftning som skyldes pølsegift fremkalt af bakterien *bacillus botulinus*, som kan utvikles særlig i pølser, hermetikk og andre konserverte levnettsmidler og i rakefisk

bouclé stoff med knudret overflate (av tykk ull ell. bomull)

bouffant sterkt rynket vidde i kjoleliv ell. ermer

bougainvillea (oppkalt etter den franske oppdagelsesreisende L.A. de Bougainville 1729–1811) prydbusk med en mengde rød fiolette høyblad og små gulhvite blomster

bouillabaisse sterkt krydret suppe tillaget med biter af fisk, skalldyr og forskjellige grønnsaker, særlig alminnelig i Sør-Frankrike

Vi har her et typisk tilfælde, hvor forskellen mellem en sprogordbog og en encyklopædi snarere består i en forskel i udførligheden, men ikke principielt i arten af oplysninger. Man kan dog se, at nogle oplysninger står parentetisk. Nogle af disse parentetiske angivelser kan forstås som encyklopædiske tillægsoplysninger. Man kan dog også se, at der ikke er en gennemført fremgangsmåde, se hertil fx tilføjjelsen "særlig alminnelig i Sør-Frankrike" i artiklen **bouillabaisse**.

I det hele taget er det store arbejde kendetegnet af en ringe grad af standardisering. Det gør ordbogen som dokumentationsordbog mere afvekslende at læse i, men uklar som brugsordbog i nogle sammen-

hænge. Problemet er, at brugeren ikke kan vide, om forskellige typer af leksikografiske definitioner til samme lemmatype kun tilfældigvis er forskellige, eller om forskellene dækker over en betydningsforskel. Sammenlign hertil følgende eksempler med 'indbyggere' af forskellig art, hvor man enten kan være *innbygger i, fra* eller *av* og det enten før eller efter at være *person fra*:

genfer person fra, innbygger i Genf
århusianer person fra, innbygger av Århus
koreaner innbygger av, person fra Korea
nordkoreaner person fra, innbygger av Nord-Korea

En leksikolog ville kunne tilbringe flere år med at fundere på, hvornår man kan kaldes nordmand, dansker eller københavner. Blot fordi man bor i København, er man nu ikke københavner. Men hvis man siger om en person, at han er fra en by eller et land, så er han vel københavner, koreaner eller nordkoreaner. Rækkefølgen af de to udsagn kunne også være vigtig. En leksikograf kan ikke bruge lang tid til den slags overvejelser. Ordbogskritikeren heller ikke. Men alligevel ville det nok have været en fordel, hvis der her havde været en vis standardisering. I andre tilfælde er der kun nævnt den mindre rammende betydning 'indbygger' og netop ikke den centrale betydning 'person fra':

taiwaner innbygger av Taiwan
ålborgenser innbygger av Ålborg

De virkelig interessante angivelser er dog dem, der falder helt uden for den hidtidige ramme: Hvis man er født på en ø, i en by eller i et bestemt land, vil man i særlig grad kunne betegnes som en ålborgenser, taiwaner osv. Men i ordbogen har jeg kun fundet en henvisning hertil én gang:

tahitier (innfødt) innbygger eller beboer av Tahiti

En større grad af standardisering, som i øvrigt ville være pladsbesparende, kan i en vellykket ordbog ikke indebære en mekanisk fremgangsmåde med fuldstændig ensartede angivelser i alle artikler med samme lemmatype. Her har ordbogen gode eksempler på, at leksikograferne har været opmærksomme på særlige sammenhænge:

khmer(er) (person tilhørende en) folkegruppe i Sørøst-Asia, særl. Kambodsja
makedoner 1) person fra, innbygger av det gamle Makedonia 2) slavisk-talende person fra den tidligere jugoslaviske delrepublikk Makedonia, selvstendig fra 1991, eller fra tilstøtende områder av Hellas og Bulgaria med samme slaviske språk

En forudsætning for en vis standardisering er klare leksikografiske instruktioner, som er særligt påkrævede, når der deltager mange leksikografer i samme projekt. I praksis kan man se, at ved et projekt, der

løber over så mange år – som det er tilfældet med denne ordbog – ville sådanne instruktioner have været fordelagtige. Man kunne fx have sparet nogle angivelser, som snarere fører til en vis eftertanke end til entydig indsigt. Det gælder i en række tilfælde, hvor der er forsøgt synonymiske parafraseringer således, at den leksikografiske definition består af to dele. En sådan fremgangsmåde har måske den fordel, at brugeren får to muligheder for at forstå angivelsen. Det kan også betyde, at der opstår en unødvendig uklarhed. Hertil vil jeg give nogle eksempler, alle fra spalte 675 i nicheartiklen med indgangslemmaet **elskovsalf**. Dette lemma er ikke forsynet med en leksikografisk definition, det er derimod en lang række af de følgende, hvor man bliver mindet om Mykles berømte sætning: Behøver man at elske for at elske?

elskovsbedøve(t) bedøvet av elskov
elskovsberuset beruset, henført av elskov
elskovsblikk blikk fylt av elskov, av kjærlighet
elskovsbånd elskov, kjærlighet som binder (person til person)
elskovsnatt natt fylt av elskov ell. kjærlighet

Hvis "ell." i sidste eksempler står for det ekskluderende *eller*, kan man konkludere, at Mykles retoriske spørgsmål bl.a. ved **elskovsnat** kan vendes om til: Kan man elske, når man elsker?

Selvfølgelig er en sådan interpretation af hurtigt skrevne leksikografiske definitioner ikke helt fair. Problemet er det kendte: Kan og skal man forklare sådanne komposita, som er konstrueret regelmæssigt (ud fra det pågældende sprogs regler og med dertil hørende let gennemskuelig betydning)? Jeg ville i sådanne tilfælde foretrække den praksis, som også findes i denne ordbog, men endnu mere regelmæssigt i NORSK ILLUSTRERT ORDBOK: Der gives ingen leksikografisk definition, når derivata og komposita "anses for selvforklarende eller når det er naturligt å søke forklaring under det ordet som kommer umiddelbart foran eller umiddelbart efter" (NORSK ILLUSTRERT ORDBOK, Veiledning, kap. 5). I sådanne tilfælde findes der dog både der og i NORSK RIKSMÅLSORDBOK ofte et eksempel:

elskovsalf *dog er enhver af dem (roserne) en elskovsalfes hjem* (Werg. I, 199).
elskovsharpestill *skyharpens høje elskovsharpestill* (Werg., Saml. Skr. II, 2, 460).
elskovskjælen *en rosenfingret, elskovskjælen due* (Werg. IV, 79).
elskovslykke *het og kjælen elskovslykke* (Unds., Ol. Aud. Hest. II, 213).
elskovsmunn *slig en glød paa elskovsmunde* (Werg., Saml. Skr. II, 5, 83).

Nogle af eksemplerne er uden tvivl mere informative end andre. Selv ville jeg have foretrukket noget længere eksempler, også selv om det havde betydet færre eksempler, herunder også færre litterære belæg. Den omfattende inddragelse af litterært stof gør på den ene side ordbogen til en værdifuld kilde for litteraturinteresserede. De mange

litterære henvisninger er på den anden side mindre vigtig for den ordbogsbruger, der i ordbogen først og fremmest måtte søge oplysninger om ords brug og funktion, idet kildehenvisninger tager megen plads, som kunne have været brugt til flere grammatiske og kollokative angivelser. Kildehenvisninger er især relevante for ordbogen som dokumentationsordbog, mere end de er for en brugsordbog. De mange litterære eksempler påvirker også vægtningen i forklaringsdelen, hvor markeringen "poet." bliver uforholdsmæssigt ofte brugt, ofte sammen med den yderligere markering "litt.". Det må dog betvivles, om disse markeringer er træffende som beskrivelse af opslagsordet. Markeringerne "litterær" og "poetisk" retter sig i virkeligheden mod det litterære eksempel. En elskovslykke er ikke nødvendigvis korrekt beskrevet med tilordningen til "litt.", en elskovsmund ikke nødvendigvis med markeringen "poet.". Der må anbefales en meget mere tilbageholdende brug af pragmatiske, herunder diatekstuelle markeringer, sml. Wiegand (1981). Det skal ikke betvivles, at det norske rigsmål kan bruges uhyre litterært og poetisk, men dog, at der er så mange ord, der udelukkende bruges i sådanne sammenhænge.

Vi nærmer os her et af de leksikografiske grundproblemer: Hvilken empirisk basis og hvilke interpretationer heraf? Der er tradition for en noget uforsigtig interpretation af de nævnte diatekstuelle markeringer, men også ved andre, særlig ved diafrekventive og diatekniske.

For hyppighedsangivelser gælder, at de ikke kan have et sikkert grundlag, hvis ordbogen bygger på en belægsamling, som det er tilfældet ved NORSK RIKSMÅLSORDBOK. Ved en belægsamling kan man ikke vide, i hvilket omfang hyppige og sjældne ord og ordbrug er medtaget i relation til den virkelige frekvens i hele tekstmaterialet. I praksis består mange belægsamlinger i særlig grad i en samling af alt det sjældne, det påfaldende og særligt interessante. Derimod er alt det regelmæssige forholdsvis meget dårligere repræsenteret. Man kan derfor ikke vide, hvad den ofte brugte markering "sj." (sjælden) virkelig betyder, sml. hertil:

elfenbensbestolpet sj.
elfenape sj.
elfenbensdiadem sj.
elfensfløyte sj.
elfentempel sj.
elgjegermerke sj.

Selvfølgerne har vi her og i de fleste andre tilfælde med denne diafrekventive markering et ord, som ikke bruges særligt hyppigt. Men i et tekstkorpus vil mængden af ord, som kun bruges en eller to gange, normalt udgøre mere end 50% af alle potentielle lemmata. Så denne markering burde, hvis der hermed menes "et eller to belæg i belægsamlingen", bruges uhyre hyppigt, meget mere, end det allerede er tilfældet i NORSK RIKSMÅLSORDBOK, sml. hertil følgende lemmata, hvor en tilsvarende markering "mangler":

elgdrev
elgfløyte
elggrå
elghornsskjeft
elghud

Ordbogsartikler som de netop nævnte, både dem med og dem uden diafrekventive angivelser, bliver forklaret fyldestgørende og på en sådan måde, at brugeren kan finde de nødvendige baggrundsoplysninger, sml.

elgdrev gruppe, linje av folk som driver, jager elgen under elgjakt
elgfløyte fløyte ell. sirene med høy skarp lyd, montert foran på tog, brukt for å skremme elg bort fra banelinje
elghudspanser om norrøne forh., panser av elghud
elgjegermerke skyttermerke som skal vise at en har skyteferdighet til å delta aktivt i elgjakt

Vi har i disse tilfælde udtryk fra dagligdagen og/eller fra den vidensfære, som en (norsk) sprogleksikograf ud fra egen baggrund kan være velorienteret om. I de mere faglige sammenhænge er betydningsangivelserne ligeledes stort set overbevisende, hvis det drejer sig om humanistiske sammenhænge. Her har en filologisk uddannet leksikograf i høj grad været på hjemmebane. Alligevel vil jeg opfordre til en noget mere tilbageholdende inddragelse af regulære fagtermer, dvs. af sådanne fagtermer, der ikke bliver brugt i aviser o.l., men kun i tekster for fagfolk eller semifagfolk. Der er lang tradition for at medtage så mange fagtermer som muligt, også fra "den lærde terminologi fra et udvalg fagbøger og fagtidskrifter" (NORSK RIKSMÅLSORDBOK, Innledning, XI). Med henvisning til Paolo Benis anmeldelse af Accademia della Crusca's ordbog fra 1612 foreligger der dog også en anden tradition, som for en almen ordbog advarer mod at medtage sådanne opslagsord, der udelukkende bruges i en "lærd terminologi". Når sådanne termer medtages, påviser Paolo Beni, vil leksikografen både gå ud over sin egen kompetence og give brugeren en oplysning, som han ikke vil søge i en almen ordbog (se Hausmann 1989).

Man ville selvfølgelig have kunnet inddrage fageksperter, så unøjagtighederne kunne være undgået. Argumentet er dog, at ordbogen her kunne være mere selektiv og undlade artikler som de følgende med molekylærbiologiske og biokemiske termer:

genommutasjon mutasjon som omfatter hele kromosomer ell. hele kromosomsett

Forklaringen er sådan set god nok. Det drejer sig om strukturelle ændringer i kromosomerne eller om at deres antal afviger fra det normale. Men fagtermen herfor har i mindst 20 år været *kromosom-aberration*. Den her anførte term *genommutasjon* er ganske vist ny i

forhold til 1957-udgaven, men allerede forældet i 1995-udgaven. Hvis fagtermen medtages, burde en sådan oplysning også tilføjes.

elementaranalyse elementær analyse

Dette kan heller ikke på rigsmål være korrekt. Der må skelnes mellem en elementar og en elementær analyse. Og det er på ingen måde det samme. Om det så er en almen ordbogs opgave at oplyse om forskellen, er en anden sag.

bakteriofag submikroskopisk organisme, opfattet som virus, som snylter på og til dels opløser og dreper bakterier

En bakteriofag er en virus, den ikke bare opfattes som en virus (hvordan man så også ville kunne gøre det). Bakteriofager har bakterier som værtsceller og angriber disse. Om disse bakterier bliver dræbt eller ej, er afhængig af en lang række faktorer. På lignende vis er det også misvisende at sige, at de opløser bakterier, noget sådant er en kemisk proces, som evt. sættes i gang, men man kan ikke uden videre sige, at det gøres af bakteriofagerne. I korthed kan man sige, at en kort forklaring, fx "virus, der angriber bakterier", havde været mere træffende og måske også lettere forståelig end den noget længere i ordbogen. Det gælder også for det næste eksempel, som kort og godt kan forklares som "ædeceller, som er vigtige for immunforsvaret".

makrofag stor(e) fagocyt(er) ell. etecelle(r) som har vigtige renovasjons- og forsvarsfunktioner i organismen

For de hidtil nævnte molekylærbiologiske termer gælder, at de ikke nødvendigvis skal optages i en almensproglig ordbog. Derimod er andre termer fra samme fagområde centrale udtryk i den samfundsmæssige debat og bør derfor ikke bare medtages, men også forklares korrekt. Men det må medgives, at der stilles store krav til økonomien for et leksikografisk projekt, idet det ideelt set vil dreje sig om inddragelse af flere hundrede eksterne eksperter, som fx kunne have hjulpet ved følgende termer:

gen celleelement som arveanleggene er knyttet til

Arveanlæg er ikke knyttet til generne eller omvendt. Gener er arveanlæg. At tale om celleelementer kan muligvis forsvares overfor lægfolk. Mere nøjagtigt ville være "DNA-nukleotidsekvens, som koder for et protein eller forskellige RNA-molekyler". Denne forklaring er måske for teknisk, i stedet for kunne man nøjes med 'arveanlæg' som eneste forklaring. Det er både korrekt og let forståeligt.

genteknologi område innenfor moderne genetikk og cellebiologi der en gjennom biologiske teknikker kan påvirke arvestoffet i en organisme, slik at denne utfører bestemte opgaver

Hvis genteknologi skal tilordnes nogen videnskabsgren, må det snarere blive det ikke nævnte område molekylærbiologi. Selvfølgelig spiller genteknologi også en stor rolle inden for genetik, cellebiologi, medicin, veterinærmedicin osv. osv. I virkeligheden drejer det sig ikke om et område inden for en bestemt videnskabsgren, men inden for en lang række. Det kaldes også DNA-teknologi og kan betegnes som anvendelse af laboratoriemetoder, hvorved der dannes rekombinant DNA, dvs. nye kombinationer af DNA-molekyler. Ofte er der tale om en sammenhægtning af DNA fra forskellige kilder. De teknikker, der bruges, kan man indtil en vis grad betegne som biokemiske teknikker, hvis man vil, men næppe biologiske teknikker. Dette ville man snarere kunne gøre, hvis der var tale om bioteknologi. Problemet er således ikke kun at skaffe den nødvendige viden, men også at fremstille den således, at den er forståelig uden derved at miste for meget af den korrekte faglighed.

5. Nationalordbøger: før, nu og i fremtiden

For NORSK RIKSMÅLSORDBOKs pendant, dvs. NORSK ORDBOK, kan der angives følgende tidsramme. Den påbegyndtes i 1930. Første bind kom i 1966, bind 2 i 1978, bind 3 i 1995, bind 4 efter denne hastighed ca. i 2010. "Så det kan virke som om verket i likhet med menneskeheten skrider langsomt frem" (Gundersen 1995:8). Dette udsagn bliver ikke mindre træffende af Gundersens videre oplysninger om, at man ved udsendelse af bind 1 regnede med 7–8 bind i alt, med udsendelse af bind 2 var tallet udvidet til 10 bind, og i forordet til bind 3 regnes der med 12 bind i alt. Ved udgivelsen af bind 4 må man regne med et omfang på 14, ved bind 5 på 16 osv. Når det omtalte bind 12 udgives, er vi således foreløbig nået til et omfang på 30. Vi har her en ny version af Achilles og skildpadden.

NORSK RIKSMÅLSORDBOK står i denne sammenligning på sin vis stærkere. Den blev påbegyndt ved samme tid som den nynorske ordbog, men foreligger (allerede) afsluttet. Det er ganske vist kun i en udgave med 4+2 bind. Men den er færdig. På mange måder er det et imponerende værk, specielt når man tænker på, at de to sidste bind næsten udelukkende er udarbejdet af én leksikograf. Alligevel må man sige, at denne anmeldelse ikke er nær så positiv som fx Thoresen (1995:18), som uden indskrænkninger giver "stor ros for tilleggsbindene til NRO, og det samme gjelder ham som i all hovedsak har utarbeidet verket: professor Harald Noreng". Forskellen i de to bedømmelser ligger ikke i, at der i denne anmeldelse er påvist en del unøjagtigheder også på grund af den manglende standardisering af de leksikografiske definitioner, men at der her er blevet lagt større vægt på ordbogens brugsfunktion. Det betyder også, at ordbogens dokumentationsfunktion ikke er blevet sat i centrum. Samtidig er der gjort opmærksom på den empiriske

unøjagtighed, der nødvendigvis opstår, når materialet er en belægsamling, som ikke uden videre kan siges at udgøre en eksemplarisk stikprøve af de inddragede tekster. Desuden er det ikke uproblematisk at generalisere litteraturbelæg som gældende for hele sproget, som det i høj grad er tilfældet både med denne og med andre tilsvarende ordbøger, fx den danske ODS eller NORSK ORDBOK. Endelig foreligger der som i mange andre totalsproglige ordbøger en større inddragelse af faglige universer, end det er relevant for den normale bruger af en sprogordbog, og som ikke uden for store problemer kan beskrives af en sprogleksikograf.

Hvad så? Der findes ikke nogen let løsning, men måske kan følgende tanker tages op: I sidste århundrede begyndte traditionen med at udarbejde nationale ordbøger med tidsrammer, som gik over mange generationer. Denne tradition lever videre i en række projekter, som efter min mening først og fremmest må forstås ud fra deres historiske forudsætninger: Dokumentation af den nationalsproglige fortid og nutid. I CD-ROM- og Internet-tidsalderen er man, om man kan lide det eller ej, tvunget til at tænke og handle ud fra en meget kortere tidshorisont. Jeg mener, at det er muligt uden helt at opgive nationale projekter af den art, som dokumenteres gennem udarbejdelse af NORSK RIKSMÅLSORDBOK og NORSK ORDBOK. Men der bør foretages nogle kursændringer.

For det første bør man satse på de nye medier og tilbyde resultater, som indeholder både ordbogen og dennes empiriske basis, dvs. samtlige belæg eller analyserede tekster, for så vidt de foreligger i computerlæsbar form. Under forudsætning af en tilgang til denne basis vil man kunne foretage en slankekur af det leksikografiske koncept, så papirversionen i højere grad bliver fri for de forstyrrende belæghenvisninger og kan koncentrere sig om det virkelige budskab, oplysninger om riksnorsk (eller norsk eller moderat bokmål, hvis man vil kalde det det). Hvis man samtidig foretager en eller anden form for samarbejde med et af de to store norske encyklopædiske projekter, vil man i højere grad kunne undlade at gå ind på en leksikografisk definition af en række fagtermer, som overstiger normale sprogleksikograferes vidensniveau. I stedet kunne oplysningerne i en encyklopædi og evt. også i et udvalg af enkeltfagsleksika forudsættes, så man i en papirudgave kunne koncentrere sig om de almensproglige betydningsangivelser og udtalemæssige og grammatiske oplysninger om alle opslagsord. Men man kunne også vælge at foretage en integration i form af en encyklopædisk ordbog, både til en papirudgave og en CD-ROM-version.

7. Litteratur

Almind, Richard/Bergenholtz, Henning 1990: Klæder skaber folk: Ordbøgers lay-out. I: *Hermes* 4, 31–47.

- Bergenholtz, Henning 1995: Ordbøgers funktion og æstetik. I: Peder Skyum-Nielsen (udg.): *Sprogets funktion og æstetik*. København: Gad, 55–81.
- Duekilde, Anne 1995: Hovedværk og supplement. I: Ásta Svararsdóttir/Guðrun Kvaran/Jón Hilmar Jónsson (red.): *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konference om leksikografi i Norden. Reykjavik 7.–10. juni 1995*. Reykjavik: Nordisk forening for leksikografi 1995, 83–92.
- GENTEKNOLOGISK ORDBOG = Uwe Kaufmann/Henning Bergenholtz: *Genteknologisk ordbog. Dansk-engelsk/engelsk-dansk molekylærbiologi og DNA-teknologi*. København: Gad 1992.
- Gundersen, Dag 1995: Norsk ordbok. I: *Språknytt*, 23. årg., nr. 3, 8–9.
- Hausmann, Franz Josef: Kleine Weltgeschichte der Metalexikographie; in: *Wörterbücher in der Diskussion. Vorträge aus dem Heidelberger Lexikographischen Kolloquium*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Tübingen: Niemeyer 1989, 75–109.
- Johnsen, Lars G./Torbjørn Nordgaard 1996: Korpusbasert leksikonbygging (i dette tidsskrift)
- Mogensen, Jens Erik 1994: [Anmeldelse af Ordbog over det danske Sprog. Første bind. København 1992]. I: *Hermes* 12, 217–225.
- Noreng, Harald 1995: Om tilleggsbindene til Norsk Riksmålsordbok. I: *Ord om ord*. Årsskrift for avdeling for leksikografi. Universitetet i Oslo, 23–24.
- NORSK ILLUSTRERT ORDBOK = *Norsk illustrert Ordbok. Moderat bokmål og riksmål*. Redaktør: Tor Guttu. Oslo: Kunnskapsforlaget 1993.
- NORSK ORDBOK = *Norsk ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. Band III. Flusker–Gigla. Red. av Reidar Bø/Arnbjørg Hageberg/Laurits Killingbertrø/Sigurd Norlie/ Gunnar Pedersen. Oslo: Det Norske Samlaget 1994.
- ODS = ODS: *Ordbog over det Danske Sprog* 1–28, udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1919–55.
- Thoresen, Arnold 1995: Norsk Riksmålsordbok, bindene V og VI – et storverk. I: *Språknytt. Meldingsblad for Norsk Språkråd*, 23/4, 18.
- Wiegand, Herbert Ernst 1981: Pragmatische Informationen in neuhochdeutschen Wörterbüchern. Ein Beitrag zur praktischen Lexikographie. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie I*, hrsg. von H.E.Wiegand. Hildesheim/New York: Olms, 139–271.